

**DAVLAT MOLIVAVIY NAZORATIDA AXBOROT
TEXNOLOGIYALARINI QO‘LLASH**

Davronov Doniyor Elmuratovich

O‘zbekiston respublikasi

Bank moliya Akademiyasi magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada davlat moliyaviy nazoratini amalga oshirish jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlari tadqiq etilgan. Davlat moliyaviy nazoratining samaradorligini oshirish, moliyaviy mablag‘lardan maqsadli va oqilona foydalanishni ta’minlash hamda moliyaviy intizomni mustahkamlashda zamonaviy axborot texnologiyalarining o‘rni va ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, davlat moliyaviy nazoratida raqamli platformalar, elektron ma’lumotlar bazalari, avtomatlashtirilgan tahlil vositalari va ma’lumotlarni qayta ishlash texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: davlat moliyaviy nazorati, axborot texnologiyalari, raqamlashtirish, raqamli texnologiyalar, moliyaviy nazorat, elektron ma’lumotlar bazasi, avtomatlashtirilgan nazorat, moliyaviy xatarlar, ma’lumotlarni tahlil qilish, shaffoflik, moliyaviy intizom, raqamli platformalar.

Budjet tashkilotlari tomonidan davlat mablag‘larini nazorat qilish tizimi moliyaviy barqarorlikni saqlashda katta ahamiyatga ega. Moliyaviy nazorat davlatning moliyaviy resurslari maqsadga muvofiq va samarali ishlatilishini ta’minlash orqali moliyaviy salbiy oqibatlarni bartaraf etishga xizmat qiladi. Davlat mablag‘laridan oqilona foydalanish davlat siyosatining samaradorligini oshiradi va ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotni tezlashtiradi. Shu sababli moliyaviy nazoratning sifatini oshirish uchun zamonaviy

texnologiyalar va nazorat usullarini joriy etish, amaldagi tizimlarni takomillashtirish zarurati dolzarbdir.

Bugungi kunda davlat moliyaviy nazoratini takomillashtirishning muhim yo‘nalishlaridan biri nazorat jarayonlarini raqamlashtirish va zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish hisoblanadi. Davlat moliyaviy nazoratida axborot texnologiyalaridan foydalanish moliyaviy operatsiyalar to‘g‘risidagi ma’lumotlarni tezkor yig‘ish, qayta ishlash, tahlil qilish va nazorat natijalarini shakllantirish imkonini beradi. Xalqaro amaliyotda moliyaviy boshqaruv axborot tizimlari budjetni shakllantirish va ijro etish, majburiyatlarni nazorat qilish, g‘aznachilik operatsiyalari, buxgalteriya hisobi va hisobot jarayonlarini avtomatlashtirish hamda integratsiyalashda muhim vosita sifatida qaraladi.

O‘zbekiston Respublikasida ham davlat moliyaviy nazoratini raqamlashtirish bo‘yicha tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, 2025-yil 18-dekabrda PF–252-son Farmonda davlat auditi va moliyaviy nazorat faoliyatini raqamlashtirish, sun‘iy intellekt texnologiyalarini joriy etish, qonunbuzilishlarning oldini olish va tizimli muammolarni aniqlash asosiy vazifalardan biri sifatida belgilangan.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, an‘anaviy moliyaviy nazoratda nazorat tadbirlarining muayyan qismi hujjatlarni qo‘lda o‘rganish, tanlab tekshirish va auditorning professional mulohazasiga tayanadi. Bunday yondashuv katta hajmdagi moliyaviy ma’lumotlarni qisqa vaqt ichida to‘liq tahlil qilish imkoniyatini cheklaydi. Axborot texnologiyalarining joriy etilishi esa nazorat obyektlari to‘g‘risidagi ma’lumotlarni markazlashtirish, ularni o‘zaro taqqoslash va moliyaviy xavflarni avtomatik aniqlash imkonini yaratadi.

Davlat moliyaviy nazoratida axborot texnologiyalarining yana bir muhim afzalligi **riskga asoslangan nazoratni rivojlantirish** bilan bog‘liq. Bunda barcha tashkilotlarni bir xil darajada tekshirish o‘rniga, moliyaviy xavfi yuqori bo‘lgan tashkilotlar va operatsiyalarni aniqlashga ustuvor

ahamiyat beriladi. Masalan, budget mablag'larining keskin o'sishi, xarajatlar smetasidagi katta o'zgarishlar, takroriy to'lovlar, shubhali davlat xaridlari, me'yorlardan chetga chiqish yoki bir xil rekvizitlar bo'yicha takroriy operatsiyalar avtomatik ravishda risk indikatori sifatida belgilanishi mumkin.

Bunday mexanizmning afzalligi shundaki, nazorat organlari mavjud resurslarni eng yuqori xavfga ega bo'lgan operatsiyalarga yo'naltiradi. Natijada nazoratning faqat tekshiruvdan keyingi aniqlash funksiyasi emas, balki **oldini olish va prognozlash funksiyasi** ham kuchayadi.

O'zbekiston amaliyotida mazkur yo'nalish yanada rivojlanmoqda. 2026-yil iyul oyida davlat auditi tizimida sun'iy intellekt va raqamlashtirishni rivojlantirishga qaratilgan yangi chora-tadbirlar belgilandi. 2026–2030-yillarda davlat auditini raqamli transformatsiya qilish doirasida budget tizimidagi xavflarni barvaqt aniqlash, budget intizomi buzilishlarini sun'iy intellekt yordamida aniqlash, davlat organlari axborot tizimlarini integratsiya qilish va raqamli servis hamda modullarni joriy etish vazifalari nazarda tutilgan.

Shuningdek, 2026-yil 13-martdagi 100-son qaror bilan davlat organlari va tashkilotlarida ichki audit faoliyatini raqamlashtirish konsepsiyasi tasdiqlangan. Mazkur konsepsiyada davlat ichki audit va nazorat tizimi uchun yagona va yaxlit markazlashgan raqamli ekotizimni shakllantirish ko'zda tutilgan. ([O'zbekiston Respublikasi Hukumat portal](#)) Bu holat davlat moliyaviy nazoratining turli bo'g'inlari o'rtasida ma'lumot almashinuvini kuchaytirish uchun muhim institutsional asos yaratadi. Axborot texnologiyalaridan foydalanishning amaliy natijalaridan biri **doimiy monitoring** imkoniyatining paydo bo'lishidir. An'anaviy nazoratda moliyaviy xato yoki qonunbuzilish holati ko'pincha operatsiya amalga oshirilganidan keyin aniqlanadi. Raqamli monitoring tizimida esa belgilangan mezonlardan chetga chiqish holatlari real vaqtga yaqin rejimda aniqlanishi va mas'ul xodimga tegishli signal yuborilishi mumkin.

Masalan, budget tashkilotida bir xil to'lov bir necha marta amalga oshirilsa, xarajatlar tasdiqlangan limitdan oshsa yoki davlat xaridida belgilangan mezonlarga mos kelmaydigan operatsiya aniqlansa, axborot tizimi ushbu operatsiyani avtomatik ravishda riskli operatsiya sifatida belgilashi mumkin. Bu esa nazorat organlariga muammo yuzaga kelganidan keyin emas, balki uning dastlabki bosqichida choralar ko'rish imkonini beradi.

2-jadval.

Raqamli davlat moliyaviy nazoratining kutilayotgan samaralari

Samaradorlik yo'nalishi	Natija
Tezkorlik	Moliyaviy ma'lumotlarni tezkor qayta ishlash
Aniqlik	Inson omili sababli yuzaga keladigan xatolarni kamaytirish
Shaffoflik	Moliyaviy operatsiyalarni elektron kuzatish imkoniyati
Profilaktika	Qonunbuzilishlarni oldindan aniqlash
Risklarni boshqarish	Yuqori xavfli operatsiyalarni ajratib ko'rsatish
Resurslardan foydalanish	Nazorat xodimlarining vaqtini tejash
Integratsiya	Turli davlat axborot tizimlari o'rtasida ma'lumot almashinuvi
Hisobdorlik	Nazorat natijalarini elektron qayd etish va monitoring qilish

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, davlat moliyaviy nazoratini raqamlashtirish faqat mavjud nazorat jarayonlarini elektron shaklga o'tkazish bilan cheklanmasligi lozim. Asosiy maqsad **ma'lumotlarga asoslangan,**

riskga yo‘naltirilgan va proaktiv nazorat tizimini shakllantirishdan iborat bo‘lishi kerak.

Shu nuqtayi nazardan, davlat moliyaviy nazoratida sun‘iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish istiqbolli yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Sun‘iy intellekt yordamida katta hajmdagi moliyaviy operatsiyalarni tahlil qilish, odatiy bo‘lmagan tranzaksiyalarni aniqlash, tashkilotlarning moliyaviy xatti-harakatlaridagi o‘zgarishlarni baholash va ehtimoliy qonunbuzilishlarni prognozlash imkoniyati kengayadi.

Biroq raqamlashtirish jarayonida ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, davlat organlari axborot tizimlarining to‘liq integratsiyalashmaganligi, ma’lumotlar formatlarining turlicha bo‘lishi, axborot xavfsizligini ta’minlash, kiberxavflarning mavjudligi, malakali IT va audit mutaxassislariga ehtiyojning ortishi hamda ayrim hududlarda texnik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi raqamli nazorat samaradorligiga ta’sir qilishi mumkin.

Shu sababli davlat moliyaviy nazoratini raqamlashtirishda quyidagi ustuvor yo‘nalishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

1. **Davlat moliyaviy nazorati uchun yagona raqamli ma’lumotlar makonini shakllantirish.**
2. **Budjet, g‘aznachilik, buxgalteriya, davlat xaridlari va soliq axborot tizimlarini integratsiya qilish.**
3. **Risklarni avtomatik aniqlovchi analitik modullarni joriy etish.**
4. **Sun‘iy intellekt asosidagi tahlil vositalaridan foydalanishni kengaytirish.**
5. **Nazorat tadbirlarini real vaqtga yaqin rejimda monitoring qilish imkoniyatini yaratish.**
6. **Axborot xavfsizligi va ma’lumotlarni himoyalash mexanizmlarini kuchaytirish.**

7. **Davlat auditorlari va nazorat xodimlarining raqamli kompetensiyalarini oshirish.**

8. **Nazorat natijalarini avtomatik monitoring qilish va aniqlangan kamchiliklarning bartaraf etilishini elektron kuzatib borish.**

Umuman olganda, tahlil natijalari davlat moliyaviy nazoratida axborot texnologiyalaridan foydalanish **nazoratning tezkorligi, aniqligi, shaffofligi va samaradorligini oshirish bilan birga, moliyaviy qonunbuzilishlarning oldini olish imkoniyatlarini ham kengaytirishini** ko'rsatmoqda. O'zbekistonning amaldagi islohotlarida ham zamonaviy raqamli texnologiyalar va doimiy monitoring tizimlari orqali budjet mablag'laridan maqsadli va samarali foydalanish ustidan nazoratni kuchaytirishga alohida e'tibor berilmoqda.

Shunday qilib, davlat moliyaviy nazoratining kelgusidagi rivojlanishi nazoratning faqat **“aniqlash va tekshirish”** modelidan **“aniqlash – tahlil qilish – prognozlash – oldini olish – monitoring qilish”** modeliga bosqichma-bosqich o'tishini talab etadi. Mazkur yondashuv davlat moliyaviy resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish, moliyaviy intizomni mustahkamlash va davlat moliyasini boshqarish sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Hepworth, N. (2024). The distinction between public financial management and internal control (PFM/IC) and public financial administration and internal control (PFA/IC). In Public financial management and internal control (pp. 85–117). Springer.
2. The Institute of Internal Auditors. (2020). The IIA's Three Lines Model: An update of the Three Lines of Defense.
<https://www.theiia.org/en/content/position-papers/2020/the-iias-three-lines-model-an-update-of-the-three-lines-of-defense/>

3. United Nations General Assembly. (2011). Promoting the efficiency, accountability, effectiveness and transparency of public administration by strengthening supreme audit institutions (A/RES/66/209).
4. INTOSAI. (2019). ISSAI 100: Fundamental principles of public-sector auditing. INTOSAI Framework of Professional Pronouncements. <https://www.issai.org/pronouncements/issai-100-fundamental-principles-of-public-sector-auditing/>
5. International Auditing and Assurance Standards Board. (2018). ISA 200: Overall objectives of the independent auditor and the conduct of an audit in accordance with International Standards on Auditing. International Federation of Accountants.
6. Power, M. (2000). The audit society — Second thoughts. International Journal of Auditing, 4(1), 111–119.